

Asia: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Etelä-Pohjanmaan liitto toimii aluekehitysorganisaationa. Olemmekin tarkastelleet hallituksen esitystä opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistuksesta erityisesti alueiden näkökulmasta.

Mikäli uudistus toteutuisi esityksen mukaisesti, tulisi se etenkin Kulttuuriviraston muodossa mullistamaan kulttuuri- ja taidekenttää niin alue- kuin kansallisella tasolla katsoen. Uudistus vaikuttaisi perustavanlaatuisesti niin rakenteisiin, rahoitukseen, alueellisiin toimintaedellytyksiin kuin taiteen autonomiaan. Tarkastelemme kaikkia näitä seikkoja erikseen. Kiinnitämme lausunrossamme lisäksi huomiota uuden Kulttuuriperintöviraston asiantuntijaviranomaisen rooliin, virastojen nimiin ja Opetushallituksen merkitykseen ennakoitiedon tuottajana.

Kulttuurivirasto / neuvoston nimeämisestä

Uudistuksessa on tarkoitus yhdistää nykyinen Taiteen edistämiskeskus Taike ja Kansallinen audiovisuaalinen instituutti Kavi uudeksi Kulttuurivirastoksi. Hallituksen esitykseen sisältyvässä lakiehdotuksessa Kulttuuriviraston tehtäviä on kuvattu varsin yleisellä tasolla.

Nykyisessä laissa Taiteen edistämiskeskuksista (657/2012) taiteen ja kulttuurin edistäminen alueellisesti on turvattu Taiken tehtävissä määräämällä aluetoimipisteistä (3 §, momentti 9). Lisäksi nykyinen laki velvoittaa kielellisten ja alueellisten näkökulmien huomioimiseen niin taideneuvoston, valtion taidetoimikuntien kuin alueellisten taidetoimikuntien (5–7 §) kohdalla. Esimerkiksi taideneuvoston osalta kirjaus on seuraava:

”Ennen taideneuvoston asettamista ministeriö kuulee taiteen ja kulttuurin kannalta merkittäviä tahoja. Taideneuvostoa asetettaessa on huolehdittava, että neuvoston taiteellinen ja muu asiantuntemus on monipuolinen ja että kielelliset ja alueelliset näkökohdat otetaan huomioon.”

Uudessa kulttuurivirastossa tulisi esityksen ja lakiehdotuksen mukaisesti toimimaan yksi taide- ja kulttuurineuvosto, jolla on suuri valta muun muassa päättää apurahoista ja palkinnoista sekä yhteistyön edistämisestä viraston sidosryhmien kanssa. Neuvoston nimeämisestä on kirjattu lakiehdotukseen seuraavasti (4 §, momentti 6):

”Opetus- ja kulttuuriministeriö nimeää taide- ja kulttuurineuvostoon puheenjohtajan, vähintään kuusi ja enintään 10 jäsentä sekä enintään viisi varajäsentä neljän vuoden toimikaudeksi. Neuvoston jäsenten ja varajäsenten tulee edustaa viraston toimialan asiantuntemusta laaja-alaisesti eri näkökulmista.”

Lakiehdotuksessa on luovuttu vielä nykyisessä laissa määritellyistä monipuolisen taiteellisen ja muun asiantuntemuksen sekä kielellisten ja alueellisten näkökohtien huomioimisesta neuvostoa asetettaessa. Lisäksi neuvoston koko, puheenjohtaja ja 6–10 jäsentä, on varsin pieni toimielimelle annettavaan valtaan nähden. Tätä olisi syytä tarkastella uudelleen.

Kulttuurivirasto / alueellisesta näkökulmasta tarkemmin

Uudistuksen myötä luovuttaisiin nykyisistä Taiteen edistämiskeskuksen alaisista valtion taidetoimikunnista ja aluetoimikunnista. Tilalle tulisivat asiantuntijapankki ja sen jäsenistä hakukohtaisesti koottavat asiantuntijapaneelit. Kulttuurivirastoa koskevassa lakiehdotuksessa ei säädetä enää myöskään aluetoimipisteistä, vaan toimipaikoista ja niiden sijoittumisesta päättäminen olisi osa viraston omaa taloudellista ja toiminnallista suunnittelua.

Kulttuurivirastoa koskevan lain säännöskohtaisissa perusteluissa (s. 82) todetaan seuraavaa:

Apurahoja koskeva päätöksenteko neuvostossa pohjautuisi vertaisarviointiin. Päätöksenteon tueksi tarvittavan asiantuntemuksen hankkimisesta ei ole tarkoitus säätää lain tasolla, vaan neuvosto voisi itse päättää tähän liittyvistä menettelyistä. Tarkoituksena on koota asiantuntijapankki, josta hakukohtaisesti koottavat asiantuntijapaneelit antaisivat hakemuksista asiantuntijalausuntansa neuvostossa tapahtuvan päätöksenteon tueksi. Asiantuntijapankkiin valittaisiin taiteen ammattilaisia ja asiantuntijoita ottaen huomioon muun muassa moninaisuuden, tasa- arvon ja alueellisuuden periaatteet. Taide- ja kulttuurineuvosto valitsisi asiantuntijat asiantuntijapankkiin taiteen ja kulttuurin kannalta keskeisiä tahoja kuultuaan.

Varsinaisessa Kulttuurivirastoa koskevassa laissa taiteen edistämisen alueellista näkökulmaa ei ole enää lainkaan mukana.

Nykyinen Taiteen edistämiskeskus on nimensä mukaisesti edistänyt tasa-arvoisia mahdollisuuksia taiteilijoille ja kulttuuritoimijoille – tasapuolisesti ympäri Suomea. Tätä tärkeää työtä virasto on tehnyt alueellisten taidetoimikuntien ja niiden myöntämien alueellisten apurahojen kautta, mutta myös tarjoamalla asiantuntijapalveluita ympäri Suomea. Alueilla toimineet asiantuntijat ovat tarjonneet paikallista asiantuntemusta ja tukea, sillä he tuntevat alueiden erityispiirteet ja tarpeet paremmin kuin keskitetyt toimijat.

Asiantuntijapankin ja asiantuntijapaneelien roolia sekä vertaisarvioinnin merkitystä rahoituspäätösten valmistelussa tulisi määritellä tarkemmin varsinaisessa laissa. Alueellisen tasapuolisuuden toteutuminen tulisi varmistaa kokonaisuudessaan sekä uuden viraston tehtävissä että rakenteessa – laissa määritellen.

Kulttuurivirasto / ehdotus talousarvioon otettavista määrärahoista

Nykyisessä laissa Taiteen edistämiskeskuksen tehtäviin kuuluu perustellun ehdotuksen laatiminen opetus- ja kulttuuriministeriölle valtion talousarvioon otettavista määrärahoista. Uutta virastoa koskevassa lakiehdotuksessa tätä tehtävää ei mainita.

Kulttuurivirasto / taiteen autonomiasta

Taiteen autonomia on keskeinen periaate, joka turvaa taiteen vapauden ja riippumattomuuden. Uuden Kulttuuriviraston alaisuuteen perustettavan taide- ja kulttuurineuvoston nimitysprosessi ja neuvoston pieni koko sekä sen suuri valta herättävät huolta, voiko hallinnollinen ohjaus tulla liian lähelle. Kädenmitan-periaatetta ja vertaisarvioinnin merkitystä apurahapäätöksissä ei voida liiaksi korostaa.

Kulttuuriperintövirasto

Uudistuksen myötä nykyinen Museovirasto ja Suomenlinnan hoitokunta yhdistettäisiin uudeksi Kulttuuriperintövirastoksi. Lakiehdotuksen 2 § määrittelee viraston tehtäviä kokonaisuudessaan ja sen ensimmäinen momentti on:

1) toimia kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelun asiantuntijana;

Tässä kirjauksessa on merkittävä muutos nykyiseen lakiin Museovirastosta (282/2004), jossa viraston tehtäväksi säädetään toimiminen kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelusta vastaavana asiantuntijaviranomaisena (2 §, momentti 2). Uuden viraston toimintaedellytykset vaativissa kulttuuriperinnön ja -ympäristön tehtävissä kapenevat merkittävästi ilman vastaavan viranomaisen statusta.

Opetushallitus

Suomen kansallisen ennakkoinnin järjestelmä on kansainvälisesti arvostettu ja tunnustettu. Suomessa tehdään kansallisella ja alueellisella tasolla laadukasta ennakkointityötä, mutta järjestelmää on syytä kehittää. Opetushallitus on yksi merkittäviä ennakkointitiedon tuottajia ja luonnoksen mukaan virasto osallistuisi valtakunnallisia pitkän aikavälin työvoima- ja koulutustarpeita koskevaan ennakkointiin.

Kansallinen ennakkointi Suomessa 2020 -raportin toimenpidesuosituksissa esitetään, että:

”Lakisääteisten ennakkointivelvollisuuksien tueksi maakunnalliset toimijat kaipaavat kuitenkin tiiviimpää vuoropuhelua erityisesti opetushallinnon kanssa.”

Opetushallituksen lakisääteisiin tehtäviin tulisi lisätä maininta vuoropuhelun ja yhteistyön lisäämisestä alueellisten ennakkointitoimijoiden kanssa osana kansallista pitkän aikavälin ennakkointityötä.

Uusien virastojen nimet

OKM on pyytänyt sivistyshallinnon virastouudistusprosessissa Kotimaisten kielten keskukselta (Kotus) selvitystä muodostettavien virastojen nimiksi ja vaihtoehtoiksi. Hallituksen esityksessä Kotuksen ehdotuksia ei ole juurikaan huomioitu. Nimistä erityisesti Kulttuurivirasto ja Kulttuuriperintövirasto ovat omiaan aiheuttamaan sekaannuksia. Kulttuuriperintö on mitä suuremmassa määrin myös kulttuuria.

Kotuksen ehdottama nimi kulttuuriperinnöstä vastaavalle virastokokonaisuudelle on Museovirasto. Keskuksen ehdottamia nimivaihtoehtoja Taiteen ja kulttuurin edistämisestä vastaavalle kokonaisuudelle ovat: Taiteen ja mediakulttuurin virasto, Mediakulttuurin ja taiteen virasto, Taidevirasto ja Taiteen edistämiskeskus. Näistä jokainen on kuvaavampi kuin esitetty Kulttuurivirasto.

Etelä-Pohjanmaan liiton esittämät muutokset lakiehdotuksiin

1. Kulttuuriviraston tehtäviin sisällytetään myös taiteen ja kulttuurin edistäminen alueellisesti.
2. Kasvatetaan taide- ja kulttuurineuvoston kokoa, ainakin jäsenten vähimmäismäärää, esimerkiksi Taiteen edistämiskeskuksen omassa lausunnossaan esittämän mukaisesti.
3. Määritellään laissa, että taide- ja kulttuurineuvostoa asetettaessa on huolehdittava neuvoston taiteellisen ja muun asiantuntemuksen monipuolisuudesta sekä kielellisten ja alueellisten näkökulmien huomioimisesta. Turvataan lisäksi nimitysprosessin avoimuus ja riippumattomuus.
4. Vertaisarviointi hakemusten käsittelyssä sisällytetään lakiin. Lisäksi on syytä tarkastella uudelleen, tulisiko lakiin sisällyttää myös asiantuntijapankin ja asiantuntijapaneelien käyttö.
5. Kulttuuriperintövirastolle on taattava vastaavan asiantuntijaviranomaisen rooli laissa.
6. Opetushallituksen lakisääteisiin tehtäviin lisätään vuoropuhelun ja yhteistyön lisääminen alueellisten ennakoititoimijoiden kanssa.

Virastojen nimiä tulisi tarkastella vielä uudelleen ja huomioida Kotimaisten kielten keskuksen ehdotukset – erityisesti nyt nimettyjen Kulttuuriviraston ja Kulttuuriperintöviraston osalta.

Lopuksi: Etelä-Pohjanmaan liitto korostaa, että uusi Kulttuurivirasto on tärkeässä roolissa vastavalmistuneessa kulttuuripoliittisessa selonteossa määritellyn vision toteuttamisessa. Yksi pitkän aikavälin neljästä tavoitteesta on ”Kulttuuri on jokaisenoikeus”. Tavoite edellyttää taiteen ja kulttuurin edistämistä myös alueilla ja alueelliset näkökulmat huomioiden. Taiteen autonomian periaate on lisäksi varmistettava lainsäädännössä selkein kirjauksin.

Koskela Maarit

Etelä-Pohjanmaan liitto - Lausunnon ovat valmistelleet yhteyspäällikkö Miika Laurila, kulttuuripäällikkö Hanna Hangasluoma ja kehittämisasiantuntija Marika Puntala. lausunnon on hyväksynyt maakuntajohtaja Heli Seppelvirta.